

Ámulatában hal meg a költő

IVAN PEJCSEVRŐL

Hallgatnom kellene, de nem tudom elhallgattatni magamban Ivan Pejcsevet, akivel találkozásom — s a vele való barátság — életem egyik legnagyobb élménye.

Találkozásunk tíz évvel ezelőtt történt egyik ifjúsági poémám megjelenését követően. Akkoriban nem tudtam, mit kezdjek a saját lelkeimmel, s egy hatalmas, ma már szinte csaknem eltűnt hallgatóság hatására már-már azon voltam, hogy kitaláljak magamnak egy másik, elfogadhatóbb, szelídítettebb, de nem saját lelket, hogy megfaragom s azután az Andersen-féle ólomkatonák szálnalmas lelkesedésével megvédem...

Zene... A parádé kezdete... Ivan Pejcsev felfokozott önérzete egy éles replikával széthasította a parádé dobjait; ez nagyszerű mosolya ellenére megsértett, de egyúttal meg is szerettem őt akkor; szeretetembe azonban ideges grimasz lopakodott, ami a kisebbik féllé tett engem barátságunkban.

Emlékszem: szépsége ámulatba ejtett! Fejének ez a csaknem beteges szépsége, s különösen a kezéé, még a legközönségesebb, hétköznapi mozdulatokban is. Emlékszem törekeny-ingatag járására, amelynek súlypontja valahol az ég és a föld között helyezkedik el, s — talán épp ezért — hihetetlenül szilárd. Leginkább gesztusainak mély billentésű klaviatúrájára emlékszem! Éles, brutális-egyértelmű mozdulatok: egy gyengéd, sebezhető, érzékeny lélek sajnálatra méltó önvédelmi eszköze. A többit bizalomból vájta a kitüntetettek, a bizalmára érdemesek számára. Ezek a mozdulatai alig észrevehetőek és ünnepélyesek voltak — az ünnepség nosztalgiaja volt az alapvető, ami egymáshoz közelített bennünket. Hogyan is felejthetném el: asztal, három hal, öt pohár és egy a csendből előrángatott szó sziluettje, amely oly hirtelenül dobja le magáról rongyait, hogy váratlan szerelmes meztelenségével elkápráztat bennünket.

Lényege az ünnepélyes! Mindig magában hordozza az ünnepet — az ünnep az ő egészsége. És meg is valósítja azt! S ezzel tagadja a „borzalom elméletét” — a halált! Ő mindig az ünnepség középpontjában áll, s ugyanakkor egy kicsit távol tőle. Ebben rejlik varázsának titka, amely időnként olyannyira különböző és egymástól eredendően elválasztott világokat egyesít asztala körül: államférfiakat, színészeket, halászokat, lumpeneket, kurvákat... Elhivatottságukban ártatlanokat és bűnösöket, angyalokat és volt gyilkosokat, férfiakat és nőket, gyerekeket... Lányokat!

Mindezt Ivan Pejcsev-i atmoszférának, a barátság szomorú ígéréteinek lehetne nevezni — olyan ígérétnek, amelyet verseinek bőre, pórusai sugároznak ki.

Mert azok is — mint minden, amit az ember teremt — alkotójuk méretei és képe alapján születnek!

Viszonya a szavakhoz olyan, mint viszonya az emberekhez: szenvedélyes, kategorikus, drámai!

A szavakhoz való viszonyának drámaisága időnként oly mértékben sűrűsödik, hogy teste — amelyet nem szeret — nem bírja tovább, s akkor neki, a leggyengédebbnek és legközlékenyebbnek, egy tucatnyi pohár bort kell felhajtania ahhoz, hogy helyrebillentse kapcsolatát az emberekkel... Még a hozzá legközelebb állókkal is!

De ő nem adja meg magát; azaz nem menekül a szavak feletti erőszaktevéshez, amiből sok kollégájának nagy kudarca is fakad. Ismeri a szavak közti szünetek titkát — a menekítő szünetét, amelyben helyreáll a kölcsönös bizalom. Olyannyira

ritka-intim intonáció ez: a magány, a várakozás, a türelem óráitól véres; nyomor és diadalmaskodás, sértések és megbánások, a megbékélés ideje... (De félek: kinek van bátorsága megfejteti a költő életét?) Hanem hogy visszatérjek az intonációhoz: az egyetlen intonációhoz, amely helyreállítja az ártatlanságot, a szavak eredendő rendeltetését... S vajon létezik-e a szavaknál erőltetettebb és kompromittáltabb anyag?

Ez hát a munka! A költő szent, igazi, egyetlen feladata, amelynek sikerei oly kétesek, a beismerés pedig időnként annyira sértő! A legigazságtalanabbul értékelt munka ez, mert az elhivatottság: a féltékenység a szavakra néha erősebb, mint az emberekkel szemben érzett féltékenység, de ez csak látszat... Éppen ez az igazi hűség az emberekhez, a nyelvűkhöz, s ki más, ha nem a költő az, aki megvédeheti és megőrizheti a nyelv életét és szüntelenül fenyegetett egészségét?

Épp itt van a veszélyes térség, a született költő tragikuma, az a hely, amelyet költészetünk oly sok hivatásos és nem hivatásos megfigyelőjének villámai hamuvá perzseltek... És ámulatba ejt a kitartás, az erő, amellyel a költő mindezek ellenére megvalósítja önmagát. Hogy valóban „vakok-e az istenek fiai” vagy „lelki szemük lát-e” — nem tudom, de mindig ámulatba ejtettek az olyan jelenségek, mint Botev, Javorov, Debeljanov, Dalcsev, Pejcssev, Gerov...

S végül: ez a leggyilkosabb, legegésztelenebb munka! A legreménytelenebb szüntelen munka, amely teljesen erodálja a testet — a szemet, a kezét, a szívet... De mit jelent a test néhány egészen különböző, sőt gyakran egymással ellenségeskedő szavak összekapcsolásának, a káoszról történő kiemelésének és megesketésének lehetőségéhez képest, ahogy az Rómeóval és Júliával történt a kápolnában Lőrinc barát oltáránál!

Na, igen! Mit jelenthet a szálnalmas test a pontos és atlétaszép szavakhoz képest: „Ha úgy döntesz, elutazol, ne vegyél búcsút sem tőlem, sem a tengertől! Eredj utadra búcsú nélkül!”

Ó, munka, amelyben a költő élete merő öngyilkossághoz hasonlatos, de mégsem öngyilkosság, hanem az ember és az élet szüntelen csodálata annak minden megtestesülésében!

Ámulatában hal meg a költő!

Nem a kifejezés-kovács fűzfapoétákról beszélek, bármily tehetségesek legyenek is. (Ó, milyen keskeny, alig észrevehető, de mégis végzettszerű ez a határvonal az imitáció és az igazi, a leírhatatlan között...) Nem azokról beszélek, akik erőszakot tesznek a szavakon — pedig mennyire védtelenek és ártatlanok —, nem azokról beszélek, akik kicsavarják a szavak csuklóját és ifjúi bokáját, majd pedig a hullaházba vetik őket sivar könyvük márványlapjain, hullakönyvük kaszárnyaudvarán... Iszonytató könyvek ezek — a megerőszkolt, megsértett eszközök agóniájával telten!

A költőkről beszélek! Azokról az emberekről, akik megszenvedték szerelmüket az élet iránt, akik felismerték és felvállalták a felelősséget a szavakért! Azon kevesekről, akik az elragadtatás és a lelkesedés infantilis imitációja fölé emelkednek — az igazán elragadtatott lelkesedőkről beszélek. Akik számára a költészet nem eszköz, hanem végzet! Végzet, amelyben egy nemzet felismeri saját értékét: Ivan Pejcssevről beszélek!

Ivan Pejcssev már rég felülkerekedett az 50-es évekbeli költészetünkben oly népszerű „az események közvetlen lereagálása” vonalán, amikor is a siralmas eredmények ellenére a csodálatos szándékok úgy meghatottak bennünket. Az ösztöne azt súgja neki, hogy a jelentős, az ihletett költemény önmagában is nagy esemény, nem kevésbé anyagi és hatásos, mint egy Kremikovci fémkombinát, egy öntözőrendszer vagy egy termésbetakarítás. Az ösztöne, valóban? Mindenekelőtt a tapasztalata! Dimitrovgrádi versei, amelyeket nem volt hajlandó kiadni... Amelyekben megszenvedte az egész úgynevezett „az építés témájának megvalósításá”-t, az előzetes konstrukciókat, a vérszegény eredményeket, a kétségbeesést. Mindezek ellenére azonban ezek a versek hallatlan bájít sugároznak, elragadóak és tündöklők — nem

kevésbé fényesek a gyermekek jelenléténel a csúnya, de a szívnek olyannyira drága dimitrovgrádi ciklusokban!

A néhány évig tartó szünetben a lábadozók menekítő hallgatását alkalmazta gyógymódként: bort iszik, beleszeret nőkbe s a szemük láttára tanúsít hűséget az egyetlenhez, barátaival a tengerhez utazik vonaton... Mosolyog, s meglehetősen, hálalosan nehezére esett. Bizonyára átélt néhány elkeseredett hónapot, de ő nem azon fajta költők közül való, akik az irodalmi folyóiratok oldalain teregetik ki szennyesüket... Ő szinte dekoratív méltósággal valósítja meg az életét! Valószínűleg abban az időben hangzottak el az első reakciók a színdarabjaira: képességeinek újabb mértékére a szavak anyagiasítására, de erről nem kívánok beszélni!

A hallgatásról beszélek! Az aranyszövegekről a költő ajkai közt! Arról a hatalmas, tiszteletre méltó, hihetetlen összpontosításról, amit hallgatásnak nevezünk! Egy hallgatásról, mely magán viselte a vallás minden jegyét, s annak ellenére: legyőzött. A legyűrt hallgatásról, amelyből kipattantak utolsó verseinek aranycsírái! És a különböző népek költészetében oly ritka jelenségről: kísérletéről, hogy kioltsa saját mítoszát! Itt van az ő nagysága: kockázat, félelem (s joggal) a végtelen magánytól. Mert nem szeretjük, ha szerte foszlatják elképzelésünket valakiről. És kegyetlen bosszút állunk. Ebben rejlik a legtöbb költő nagy katasztrófája. De Ivan Pejcsev vállalta a kockázatot — s nem közli velünk, mibe került az neki —, és érti a róla szóló legendát! Jobbnak látta hűnek maradni jelenlegi énjéhez, jelenlegi lelkéhez, mintsem a róla alkotott elképzeléseinkhez... Erre a hamarosan kötetben megjelenő utolsó versei a bizonyítékok. Vannak közöttük olyan versek, amelyeket szeret, s olyanok is, amelyeket nem. Első alkalom, hogy közte és a szavai közt nincs semmiféle korlát... Szemtől szemben állnak egymással! Rendkívüli bizalom mindkét részről: nyolcvan költemény, amelynek fele a modern európai líra gyöngyszemeinek színvonalán áll! Szabad, hatalmas, gyengéd versek: célirányos és kifejező matéria néhány szomorú szinkópa homlokára vésve...

„Hiába, mégsem létezel, halál! Tudásom szálanomra méltó szertartása, te!” Rövid versek, az egymáshoz közel álló, szeretett emberek közötti viszonyoknak szárnyat adó szabadsággal megalkotva!

„Neked ajándékozom hatalmas tengerem! Neked ajándékozom a szeretett folyót is! Mindenem neked adtam, amim nincs: miért vagy mással?”

„Vajon megfaraghatom-e védtelen kezemmel esőből gyengédségemet, — hát téged?” Versek, amelyekben a magány mélyére süllyed s ezzel tagadja azt. Megjárja annak minden bugyrát, hogy velünk találkozzon. És ő találkozik velünk és tanúságát adja megszenvedett bizalmának! Versei tetszhetnek nekünk vagy sem, de nem tudjuk nem megéreznii hitelességüket, helyüket a bennünket körülvevő térben. S ebben áll a nagy költészet értéke! Különösen most, amikor az iratrendezők újra munkához láttak rózsaszínű tenyerükkel és tombolni kezdett az ismert és ismeretlen hősök sírja felett ez a nekrofilisztikus orgia. Klasszikus és szabad versformákban... de abbahagyom, mert öklendenem kell az undortól!

Én Ivan Pejcsevről beszélek! Az igazi költészetről! A költő magatartásáról.

Ebben az értelemben az ő élete számomra lecke volt erkölcsből!

S ezért én hálás vagyok neki!

DUDÁS GYULA fordítása